

Tisztelet az alapítók emlékének

Azért gyűltünk ma össze, hogy ünnepeljünk. Természetesen nem magunkat, nem a jelen nemzedékét, ez nem volna sem illő, sem oka nem lenne. De ünnepeljük azt a kort és az akkor cselekvőket, amikor és akik a Magyar Nyelvtudományi Társaságot megalapították. Alkalmunk van egyúttal arra is, hogy egy évszázad távlatából visszapiillantsunk arra az időszakra, arra a folyamatra, amely Társaságunk életében a máig elvezetett.

A XIX. század a hazai egyesületek, társulások létrehozásának jellegzetes kora volt. Magától értetődően részt kért e vonulatból a tudomány is. A reformkorban sorra alakult meg – hogy csak a legfontosabbakat említsük – Akadémiánk őse, a Magyar Tudós Társaság, a Természettudományi Társulat, az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat. A század második felében kezdték működésüket egyes, szűkebb szaktudományok társulásai, köztük azok a társadalomtudományi, akkori műszóval szellemtudományi szervezetek, amelyek legközelebbi társtudományainknak tekinthetők, mivel eszmeviláguk, kutatási törekvéseik, tematikájuk középpontjába akkor – nem véletlenül – a nemzeti problematika, a magyar múlt és jelen kutatása került. 1867-ben alakult a Magyar Történeti Társulat, 1889-ben a Magyar Néprajzi Társaság, nem is szólva az akkor már többrendbeli társulási hagyományokkal rendelkező irodalomtudósokról, még ha átfogó egyesületük, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság csak 1911-ben jött is létre.

Mindezek a társulások példát szolgáltattak, egyszersmind kihívást jelentettek tudós elődeink számára. A nyelvtudomány viszonylagos késedelmére persze lehetne az a magyarázat, hogy Akadémiánkat Széchenyi kifejezetten a magyar nyelv érdekében alapította, s ezt a mondhatni fékező tényezőt nem is szabad a témában számításán kívül hagyni. Ám a századfordulóra a természeti és a műszaki tudományok előretörése általában is, a Tudományos Akadémián is, továbbá a társadalomtudományokon belüli differenciálódás ezt az anyanyelv tudományára kedvező kiváltságot más dimenzióba helyezte.

Hogy a múlt század elejére már bőven megérett az idő egy nyelvtudományi társaság létrehozására, arra a rokon társadalomtudományok példája nem elegendő, illetőleg csak

külső, formális magyarázatul szolgálhat. Voltak fontosabb külső és belső okai is annak, hogy a nyelvtudomány munkásai is új feladatok ellátására és ehhez az erők összefogására készüljenek.

Egyfelől a millennium nemzeti felbuzdulása a nemzeti problematika iránt amúgy is fogékony, érzékeny társadalomtudományokat még inkább a magyarság múltja, hagyományai, léte, tudata vizsgálatának középpontba állítása felé irányították. Ebben a folyamatban az anyanyelvnek mint a nemzeti összetartozás, a nemzettudat egyik fő letéteményesének ügye, sorsa a nyelvtudományban magától értetődően, korhangulattól függően került a kutatási tematika alakulásának főirányába. Másfelől, éppen ellenkező irányokból a századforduló táján már mind erősebben kezdtek fűjdogni azok a szelek, amelyek a magyarságot végül is a számára végzetes világháborúba, a tanácsköztársaságba, Trianon felé sodorták. Mindenesetre e fuvalmak földrajzi térségünkben a nyelvkérdést is fölízitották, és tudományunk figyelmét fokozódóan olyan témakörök vizsgálata felé irányították, amelyek a hazai nyelvtudományt a magyar nyelv történetének, nyelvi műveltségünk alakulásának, nyelvi hagyományainknak, más, főként környező nyelvekkel való érintkezésünknek kérdéseire kötötték.

De magán az egzakt nyelvtudományon belül is új eszmék, mozzanatok érlelődtek. A korábbi nyelvész-nemzedék ugyan sokat munkált már nyelvünk eredete tisztázásában, az anyanyelv ápolása körül, a szótárírás továbbfejlesztése terén, és a kutatási eredményeket közvetítő feladatokat két folyóiratunk, a Nyelvtudományi Közlemények és a Magyar Nyelvőr is ellátta. Ám az úgynevezett újgrammatikus iskola tanai a nyelvtörténeti szemléletet alaposan átalakították, hatásuk a századforduló idejére már nálunk is erős gyökereket eresztett. Elsősorban a felnövekvő, fiatal nyelvész-nemzedék már nem elégedett meg a régebbi ösvények taposásával, túlhaladta a Szarvas Gábor nevével fémjelzett nyelvtisztító igyekezetet, és átfogóbb, elmélyültebb, filológiaiilag feszezebb, alapozottabb nyelvtörténeti kutatómunkát igényelt, melyben a nyelv változásbeli, nyelvek közti kölcsönhatásbeli, rétegződési, tulajdonneveket is érintő stb. problematikája került a figyelem előterébe.

A környüállásoknak mind e módosulásai a nyelvi vizsgálatok szemléleti és módszerbeli változásának igényét támogatták, s egyúttal a kutatók szorosabb, szervezettebb, a köztük levő kölcsönhatásokat jobban elősegítő együttműködés szükségességének a csíráit hordozták. A szervezeti keretek kiépítésének századforduló körüli tervezgetései után 1903-ban többen már konkrét lépéseket tettek egy nyelvtudományi egyesület létrehozásának ügyében, és 1904-ben – pontosabban október 22-én – tartott alapszabály-szentesítő, tag- és vezetőségválasztó közgyűlésen ténylegesen is megalakult a Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Ki kell emelni, hogy a társaság támogatására és a benne való konkrét részvételre nemcsak a nyelvtudomány akkori számottevő művelői sorakoztak fel lényegében kivétel nélkül, hanem ott voltak az alapítók között a közvetlenebbül nemzeti érdekeltségű, rokon tudományok legkiemelkedőbb korabeli képviselői is. Nincs itt lehetőség arra, hogy a társaság alapítói hosszú sorának név szerinti emléket állítsunk. Azt azonban az emlékezés jegyében mégsem mulaszthatom el, hogy a kezdeményezők, meghatározó résztvevők néhányát ide ne iktassam, hiszen az összefogás jellegéről, súlyáról a magyar művelődés és tudomány történetének ismerői előtt e nevek önmagukért beszélhetnek. A nyelvészek idősebb nemzedékéből ott volt az alapításnál Asbóth Oszkár, Lehr Albert, Munkácsi Bernát, Simonyi Zsigmond, Szily Kálmán, Szinnyei József, Zolnai Gyula, az akkori ifjabbakból Balassa József, Gombocz Zoltán, Horger Antal, Melich János, Tolnai Vilmos. A rokon tudományok képviselőiből – szüksézáúan válogatva is – a történész Csánki Dezső, Karácsonyi János, Tagányi Károly, a néprajzos Herman Ottó, Sebestyén Gyula, Viski Károly, az irodalomtörténész Beöthy Zsolt, Horváth János, Négyesy László. S ha valaki azt gon-

dolná, hogy a társtudósok részéről mindez csak az alapítás alkalmából való személyes megmutatkozás, részvétel dolga, nézze csak meg a Magyar Nyelv legkorábbi évfolyamait, látni fogja, hogy legtöbbjük folyamatosan ott szerepel nyelvi dolgokkal folyóiratunk hasábjain. Hogy a fentebb említett nyelvészek közül néhányan utóbb kiváltak a sorból, az jórészt későbbi idők fejleménye, csak sajnálattal szólhatunk róla. Az alapítás dinamizmusát különben jelzi, hogy taglétszámunk 1905 végére túlhaladt a félezeren.

A megalakult társaság programját természetesen csak az adott kor viszonyaihoz, lehetőségeihez, igényeihez mérhetjük, mai ítélettel róla hiánysorolással szólni anakronizmus volna. De mai szemmel is előre mutatónak vélhetjük a különféle dokumentumokban, nyilatkozatokban kifejezett terveket, szándékokat. Így az olyan általános törekvéseket, mint a nyelvtudomány eredményeinek szélesebb körben publikussá tétele, az eredmények közérthető formában, nyelvezettel való közreadása, a dilettáns nyelvészkedés elleni küzdelem vállalása. Ami pedig a nyelvtudomány belső világának tematikáját illeti, ott szerepel a programban a nyelvtörténet különböző területeinek, az irodalmi nyelvnek és stílusnak, a nyelvújításnak, a szaknyelvi terminológiának a vizsgálata, a nyelvjárások jelenségeinek felmérése és kutatása, valamint a nyelvművelés gyakorlati tennivalóinak segítése.

Az alapítók a Társaság kiemelt fontosságú céljaként határozták meg saját folyóirat indítását. A Magyar Nyelv első füzeté még 1905 januárjában megjelent. Szily, Zolnai és Gombocz szerkesztésében, ez évi kötetének a terjedelme pedig 480 lapot tett ki 54 szerző tollából, változatos tartalommal. Folyóiratunk lényegében már indulásakor a magyar nyelvészet vezető orgánumává emelkedett. Előfizetőinek száma 1906-ban a tagságon túlmenően közel kétszázzal növekedett. Ugyancsak szorosan hozzátartozik Társaságunk alapításához, eredeti szándékainak megvalósításához A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai című sorozatnak az elindítása. A mára 220 számot megért nagy sorozat első köteteként már 1905-ben megjelent Zolnai Gyula nevezetes műve, a „Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig”.

A Társaság és folyóirata megalapításának időszerűségét, fontosságát, szándékolt szerepének betöltését egy évszázad igazolta.

Jubileumunk alkalmából a választmány megbízásából, az utódoknak, Társaságunk jelen tagsága egészének nevében adózom most kegyelettel alapítóink, a jeles elődök emlékének. Hálánk, köszönetünk, tiszteletünk, nagyrabecsülésünk sugározzon most feléjük száz év távlatából!

BENKŐ LORÁND

Homage to the memory of the founders

The second half of the nineteenth century and the first few years of the twentieth were the golden age of the foundation of scholarly societies in Hungary. Approaching the millennium of the Hungarian Conquest (895–896) and that of the foundation of the Hungarian State (1000), increasingly more attention was devoted to what can be called national branches of scholarship: history, ethnography, linguistics, and literary scholarship. Following the foundation of the Hungarian Historical Society and the Hungarian Society of Ethnography (but prior to that of the Society of Hungarian Literary History), linguists in this country founded their own scholarly society, the Society of Hungarian Linguistics, in 1904. The publication of the journal of the Society, *The Hungarian Language*, started in 1905. Representatives of adjoining fields of scholarship had an important share in the foundation of both the Society and the journal, as well as in keeping them going. Therefore, a fundamental principle of modern scholarship, interdisciplinarity, was attained from the very beginning. The foundation of the Society and of the journal also signalled the appearance

of a new generation of linguists. Zoltán Gombocz, János Melich, József Balassa, Vilmos Tolnai, etc., continuing the endeavours of their predecessors but working with a more up-to-date methodology and wider international outlook, raised Hungarian linguistics to the level of the period. – The program of the Society can obviously only be measured against the circumstances, possibilities, and demands of the given period. But even seen from today, the plans and intentions laid down in the various documents and declarations can be deemed as being ahead of their time. In particular, these included general ambitions like publishing the results of linguistics for a wider audience, in a comprehensible form and in terms that are clear for all, as well as taking up a fight against dilettante pronouncements on language. With respect to the internal themes of the world of linguistics, the program included the investigation of various branches of historical linguistics, that of literary language and style, of the Language Reform, of specialised terminologies, of the dialects of Hungarian, and assistance in the practical tasks of language cultivation.

LORÁND BENKŐ